



Research Paper

Tourism Spatial Planning and Regional development

Mohammadali Feizpour¹, Mahdie Peyravi^{2*}, Mahdi Hajamini Najafabadi³,
Mohammadreza Rezaei⁴

1. Assistant Professor, Department of Economics, Yazd University, Yazd, Iran
2. PH.D. student in Development & Tourism economics, Yazd University, Yazd, Iran
3. Assistant Professor, Department of Economics, Yazd University, Yazd, Iran
4. Professor, Department of Geography, University of Yazd, Yazd, Iran

Received: 23/04/2026

Revised: 20/09/2026

Accepted: 27/10/2026

ABSTRACT

Provincial spatial planning documents (*Amayesh*) are critical for strategic tourism development in Iran. This study provides a critical comparative analysis of how tourism is integrated into the 31 provincial spatial planning documents approved in 2020. Using a comprehensive documentary research method, we assessed these documents through a three-dimensional framework: conceptual, spatial, and institutional quality, alongside GIS-based spatial validation. Findings reveal that while tourism is identified as a development priority—with 37 specialized tourism approaches identified—its integration faces structural challenges. Conceptually, documents suffer from vague, non-quantitative objectives. Spatially, there is a significant mismatch between textual planning and GIS-based data. Institutionally, inter-agency coordination, implementation guarantees, and monitoring systems remain largely symbolic. Furthermore, inconsistent planning horizons (ranging from 2025 to 2046) undermine national coherence. We conclude that effective tourism planning in Iran requires a shift toward evidence-based strategies, multi-criteria spatial prioritization, and clear institutional accountability matrices.

Keywords:

Regional Spatial Planning, Tourism Spatial Planning, Regional Development, Provincial Spatial Planning Document.

*Corresponding Author: peyravi@stu.yazd.ac.ir



Copyright@ 2026, TMU Press. This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution- NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

T

Extended Abstract**Introduction**

he contemporary global context, characterized by complex development processes and pronounced spatial inequalities, challenges balanced regional development and optimal land utilization, underscoring the need for integrated spatial planning. Spatial planning, as a key policy instrument, fundamentally guides national and regional development by harmonizing human activities with space, serving as a prerequisite for balanced regional growth and geographical equity. Its practical implementation occurs through national and regional spatial plans, which assess regional advantages and constraints to organize activities and allocate resources effectively, thereby mitigating spatial disparities. Within this framework, tourism, a multidimensional aspect of regional development, holds a significant place in spatial planning, influencing regional capabilities. Tourism development feasibility studies are vital analytical tools for defining its spatial orientation. Consequently, tourism spatial planning, integral to regional planning, can foster balanced, sustainable development based on local attributes. Despite its theoretical importance, the conceptualization and practical integration of tourism within regional spatial plans require further investigation. This study employs an analytical-comparative approach to examine tourism's role and position in regional spatial plans, identifying strengths, weaknesses, and its alignment with macro-spatial planning objectives. The findings aim to inform improved policymaking and enhance regional tourism planning efficiency.

Methodology

This descriptive-analytical study employed a census documentary approach analyzing all 31 provincial spatial planning documents approved in 2020 by Iran's Plan and Budget Organization. The research unfolded in three sequential stages: (1) extracting and coding tourism data by typology across strategic, executive, and GIS cartographic volumes; (2) qualitative content analysis evaluating integration quality across three dimensions (conceptual, spatial-operational, and institutional-governance via nine criteria); and (3) comparative cross-provincial analysis integrating standard GIS spatial data to validate strategic-spatial alignment.

Results and discussion

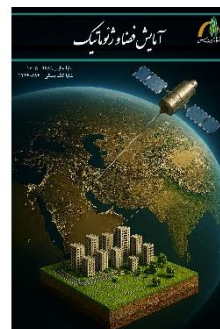
Analysis of all 31 provincial spatial planning documents reveals 37 distinct tourism typologies. While nature, heritage, cultural (all 31 provinces), and health tourism (30 provinces) dominate, discourse aligns primarily with an integrated sustainable-economic model ($n = 21$). However, critical evaluation exposes four systemic shortcomings undermining plan integration and implementation:

1. **Temporal Fragmentation:** Planning horizons diverge starkly from short-term (2025) to long-term visions (2046), creating a "temporal rupture" that disrupts national strategic alignment and cross-provincial benchmarking.
2. **Generic Rhetoric and "Omnipresence Trap":** Plans heavily replicate boilerplate policy prescriptions without quantifiable targets or contextual prioritization, claiming unfeasible competitive advantages across all sub-sectors (e.g., in Tehran).
3. **Text-Spatial Decoupling:** GIS thematic maps exhibit rigid standardized templates across all provinces rather than evidence-based spatial zoning, flattening regional geographic specificities.
4. **Symbolic Policy Adoption:** Trendy paradigms like "knowledge-based tourism" serve merely as rhetorical labels, devoid of operational value chains, innovation clusters, or spatial data infrastructure.

Consequently, shifting from prescriptive, one-size-fits-all planning to evidence-based multi-criteria spatial prioritization is essential for actionable regional governance.

Conclusion

This study demonstrates that provincial spatial planning in Iran suffers from nominal representation rather than strategic integration of tourism. Documents exhibit systemic gaps between potential identification and operational execution, marked by unmeasurable goals, ecological detachment, spatial homogenization, and institutional fragility. Transforming tourism into an actionable socio-spatial driver requires shifting from generic rhetoric toward evidence-based planning, localized multi-criteria spatial prioritization, quantifiable performance indicators, and robust institutional accountability matrices.



آمایش گردشگری در آمایش منطقه‌ای

محمدعلی فیض‌پور^۱، مهدیه پیروی^{۲*}، مهدی حاج‌امینی نجف‌آبادی^۳، محمدرضا رضایی^۴

۱. دانشیار گروه اقتصاد، دانشگاه یزد، یزد، ایران

۲. دانشجوی دکتری رشته اقتصاد توسعه و گردشگری، دانشگاه یزد، یزد، ایران

۳. دانشیار گروه اقتصاد، دانشگاه یزد، یزد، ایران

۴. استاد گروه جغرافیا، دانشگاه یزد، یزد، ایران

چکیده

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۲/۰۳

آخرین ویرایش: ۱۴۰۵/۰۶/۲۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۸/۰۵

اسناد آمایش سرزمین به‌عنوان اسناد بالادستی توسعه فضایی، نقشی بنیادین در جهت‌دهی راهبردی به بخش گردشگری ایفا می‌کند. پژوهش حاضر با هدف تحلیل انتقادی و تطبیقی، نحوه بازنمایی و کیفیت ادغام گردشگری در اسناد مصوب آمایش ۳۱ استان ایران (منتشرشده توسط سازمان برنامه و بودجه کشور در سال ۱۳۹۹) انجام گرفته است. روش پژوهش به‌صورت تمام‌شمول مبتنی بر مطالعه اسنادی، تحلیل محتوای کیفی و ارزیابی تطبیقی- مکانی در سه گام متوالی استخراج و کدگذاری داده‌ها، تحلیل محتوا بر مبنای چارچوب ارزیابی سه‌بعدی و نه‌معیاره (کیفیت مفهومی، کیفیت فضایی و کیفیت نهادی) و سنجش انطباق متنی- مکانی با نقشه‌های استاندارد GIS است. یافته‌ها نشان می‌دهد اگرچه گردشگری در اسناد آمایش به‌عنوان یکی از محورهای توسعه مورد توجه قرار گرفته و در مجموع ۳۷ رویکرد تخصصی گردشگری استخراج گردیده، اما کیفیت ادغام این رویکردها دچار چالش‌های ساختاری است. در ابعاد سه‌گانه ارزیابی: (۱) در بعد مفهومی، با ابهام در صراحت اهداف، غلبه گزاره‌های غیرکمی و پدیده همه‌چیزخواهی مواجه است؛ (۲) در بعد فضایی، تخصیص مکانی و تحلیل کریدورها با داده‌های مکانی GIS انطباق اندکی داشته است؛ و (۳) در بعد نهادی، انسجام بین‌دستگاهی، ضمانت‌های اجرایی و سامانه‌های پایش مستمر در سطحی نمادین باقی مانده‌اند. همچنین نام همگی در افق‌های زمانی اسناد (از ۱۴۰۴ تا ۱۴۲۵) انسجام ملی را مخدوش ساخته است. در نهایت، ارزیابی گردشگری در آمایش سرزمین مستلزم گذار از الگوهای یکسان‌انگارانه به برنامه‌ریزی شواهدبنیان، تعیین اولویت‌های مکانی بر پایه مدل‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره و تدوین ماتریس پاسخگویی نهادی است.

واژگان کلیدی:

آمایش منطقه‌ای، آمایش گردشگری، توسعه منطقه‌ای، سند آمایش استانی.

peyravi@stu.yazd.ac.ir

* نویسنده مسئول



کپی‌رایت © ۲۰۲۶، انتشارات دانشگاه تربیت مدرس (TMU Press). این مقاله به‌صورت دسترسی آزاد منتشر شده است و تحت مجوز بین‌المللی Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 قرار دارد. براساس این مجوز، شما می‌توانید این مطلب را در هر قالب و رسانه‌ای کپی، بازنشر و بازآفرینی کنید و یا آن را ویرایش و بازسازی نمایید، به شرط آنکه نام نویسنده را بیاورید و از آن برای مقاصد غیرتجاری استفاده کنید.

۱. مقدمه

در بستر تحولات جهان معاصر، پیچیده‌تر شدن فرآیندهای توسعه و تشدید نابرابری‌های فضایی^۱، تحقق توسعه متوازن منطقه‌ای را با چالش مواجه ساخته و زمینه استفاده بهینه از سرزمین را تضعیف کرده است. از این رو بر ضرورت استفاده از رویکردهای جامع و یکپارچه در برنامه‌ریزی فضایی بیش از پیش تاکید می‌شود. در این میان، آمایش سرزمین^۲ به‌عنوان یکی از ابزارهای سیاست‌گذاری و هدایت توسعه فضایی، با هدف ایجاد هماهنگی و تعادل میان انسان، فعالیت و فضا جایگاهی بنیادین در برنامه‌ریزی ملی و منطقه‌ای می‌یابد (صرافی و همکاران، ۱۳۹۲) و پیش‌شرط تحقق توسعه متوازن منطقه‌ای شناخته می‌شود (آقامحمدی و مرادی، ۱۳۹۷).

در عمل، تحقق اهداف و اصول آمایش سرزمین می‌تواند در قالب اسناد آمایش ملی و منطقه‌ای پیاده‌سازی شود. این اسناد با تکیه بر شناخت مزیت‌های مطلق، نسبی و رقابتی مناطق و با در نظر گرفتن محدودیت‌ها و الزامات محیطی، اجتماعی و اقتصادی، مبنای سامان‌دهی استقرار فعالیت‌ها و تخصیص بهینه منابع در پهنه سرزمینی به‌شمار آمده و در کاهش نابرابری‌های فضایی مورد توجه سیاست‌گذاران قرار می‌گیرد.

گردشگری^۳ به‌عنوان یکی از ابعاد چند بعدی توسعه فضایی، جایگاهی ویژه در نظام آمایش سرزمین می‌یابد و به مثابه یکی از کارکردهای فضایی مناطق مطرح می‌شود. در این فرآیند، امکان‌سنجی توسعه گردشگری به‌عنوان یکی از ابزارهای تحلیلی آمایش، نقش اساسی در بازشناسی قابلیت‌ها و جهت‌دهی فضایی توسعه گردشگری ایفا می‌کند (Pearce, 2000). بدین ترتیب آمایش گردشگری^۴ به‌عنوان بخش جدایی‌ناپذیر از آمایش منطقه‌ای^۵، می‌تواند زمینه‌ساز تحقق توسعه متوازن، پایدار و متکی بر ویژگی‌ها و مزیت‌های بومی هر منطقه محسوب شود. با وجود اهمیت نظری و نقش کارکردی گردشگری در نظام آمایش سرزمین، نحوه تبیین و و چگونگی تنظیم این فعالیت در اسناد آمایش منطقه‌ای، از حیث مفهومی و اجرایی، نیازمند بررسی و واکاوی دقیق‌تری است. بر این اساس، این مطالعه می‌کوشد تا با رویکردی تحلیلی-تطبیقی و با تمرکز بر بخش گردشگری در اسناد آمایش منطقه‌ای، جایگاه و نقش آن را مورد بررسی قرار داده و ضمن شناسایی نقاط قوت و ضعف موجود، میزان هم‌خوانی آمایش گردشگری با چارچوب‌های کلان آمایش سرزمین را تبیین نماید. به‌گونه‌ای که نتایج آن بتواند مبنایی برای بهبود سیاست‌گذاری، تقویت رویکرد فضایی و ارتقای کارآمدی برنامه‌ریزی گردشگری در سطح مناطق فراهم آورد. از این رو، این مطالعه بر آن است تا به این سوال اساسی پاسخ دهد که "آیا می‌توان رویکرد مشخصی را برای توسعه گردشگری در هر استان مشاهده نمود؟ یا به دیگر عبارت: "برای توسعه گردشگری در سطح ملی، آیا تقسیم کار منطقه‌ای با توجه به مزیت‌های هر منطقه صورت گرفته است؟"

مطالب این مطالعه در ۵ بخش تنظیم شده است. پس از مقدمه و در بخش دوم، تعاریف و مبانی نظری این حوزه مرور می‌شود. بخش سوم مروری بر مطالعات پیشین و بخش چهارم روش تحقیق را در بر می‌گیرد. بخش پنجم به یافته‌های پژوهش اختصاص یافته و در نهایت بخش پایانی از مطالب ارائه شده جمع‌بندی و نتیجه‌گیری نموده است.

1. Spatial Disparities
2. Spatial Planning
3. Tourism
4. Tourism Spatial Planning
5. Regional Spatial Planning

۲. مبانی نظری

آمایش سرزمین در ادبیات برنامه‌ریزی فضایی، صرفاً به معنای توزیع جغرافیایی فعالیت‌ها در سطح سرزمین نیست، بلکه رویکردی راهبردی برای تنظیم رابطه میان جمعیت، فعالیت، منابع، زیرساخت و محیط در سطح سرزمین است که با شناسایی قابلیت‌ها و محدودیت‌های هر قلمرو، الگویی از استقرار فعالیت‌ها و تخصیص منابع پیشنهاد می‌کند تا کارآمدی اقتصادی، تعادل فضایی و پایداری محیطی هم‌زمان محقق شوند (Henry, 2002؛ سند ملی آمایش سرزمین، ۱۴۰۰). از این منظر، آمایش نه صرفاً یک مفهوم واژگانی، بلکه چارچوبی برای تصمیم‌گیری فضایی و اولویت‌بندی توسعه است. تحقق عملی این رویکرد تنها در سطح ملی ممکن نبوده و نیازمند ترجمه آن به مقیاس‌های میانی و محلی است؛ زیرا بخش مهمی از قابلیت‌ها، محدودیت‌ها و تعارض‌های توسعه‌ای در همین سطوح آشکار می‌شود. سطحی که در آن، سیاست‌های کلان با ویژگی‌های بومی، مزیت‌های نسبی و الزامات محیطی هر منطقه انطباق می‌یابد (استعلاجی، ۱۳۸۸). در چنین چارچوبی، گردشگری یکی از فعالیت‌هایی است که به‌طور ذاتی با منطق آمایش پیوند داشته و شکل‌گیری، توسعه و پایداری آن وابسته به ویژگی‌های مکانی، منابع طبیعی، میراث تاریخی و فرهنگی، شبکه دسترسی، ظرفیت‌های خدماتی و تحمل‌پذیری محیطی هر منطقه است (شکوهی و یزدان‌پناه، ۱۳۹۸).

از دیدگاه (Inskeep, 1991) برنامه‌ریزی گردشگری زمانی اثربخش است که با ظرفیت‌های محیطی، اجتماعی و اقتصادی مناطق هماهنگ بوده و فقدان این هماهنگی می‌تواند به نابرابری فضایی، تمرکز نامتوازن فعالیت‌ها و فشار بر منابع محلی بینجامد. بنابراین، ارزش تحلیلی گردشگری در مطالعات آمایش، نه فقط در شناسایی جاذبه‌ها، بلکه در نحوه ادغام آن در منطق فضایی توسعه منطقه‌ای نهفته است. بر این اساس، "آمایش گردشگری" در این پژوهش نه به معنای فهرست‌کردن انواع گردشگری یا معرفی جاذبه‌ها، بلکه به‌مثابه فرآیند سازمان‌دهی فضایی فعالیت‌های گردشگری بر پایه ظرفیت‌های بومی، محدودیت‌های محیطی و الزامات اجرایی در نظر گرفته می‌شود. با اتکا به این درک نظری، می‌توان گفت که ارزیابی جایگاه گردشگری در اسناد آمایش منطقه‌ای باید دست‌کم سه سطح را در بر گیرد. سطح نخست، بعد محتوایی است؛ بدین معنی که آیا سند، گردشگری را با اهدافی روشن و متناسب با ظرفیت‌های منطقه‌ای صورت‌بندی کرده است یا خیر.

سطح دوم، بعد فضایی-منطقه‌ای است و در پیوند مستقیم با نظریه‌های رشد منطقه‌ای قرار می‌گیرد. برخلاف مفهوم رشد متوازن (Nurkse, 1953) که تحقق توسعه را در رشد هم‌زمان و هماهنگ همه بخش‌ها در همه مناطق جست‌وجو می‌کند، رشد نامتوازن (Hirschman, 1958) و قطب رشد (Perroux, 1955) نشان می‌دهند که تعادل فضایی در سطح کلان، نه از مسیر یکسان‌سازی ظرفیت‌های مناطق، بلکه از طریق تخصیص‌یابی هر منطقه بر پایه مزیت نسبی خود حاصل می‌شود. بر این اساس، هنگامی که اسناد آمایش استانی به‌جای اولویت‌بندی گردشگری بر مبنای مزیت نسبی، مدعی برخورداری هم‌زمان از طیف کاملی از انواع گردشگری می‌شوند، این الگو نه‌تنها با منطق رشد نامتوازن، بلکه با پیش‌فرض

آمایش فضا و ژئوماتیک

نظری خود رشد متوازن نیز در تعارض قرار می‌گیرد؛ زیرا تعادل فضایی محصول تمایز نقش‌های منطقه‌ای است، نه تکرار یکسان یک الگوی توسعه در سراسر سرزمین.

سطح سوم، بعد اجرایی- نهادی است و ریشه در مفهوم شکاف اجرا (Pressman & Wildavsky, 1973) پیدا می‌کند. بسیاری از اسناد توسعه‌ای در سطح شناسایی ظرفیت‌ها متوقف مانده و به سازوکار اجرایی، نهادهای مسئول، ابزارهای عملیاتی، شاخص‌های سنجش و ترتیبات پایش توجه کافی نمی‌کنند. در غیاب این عناصر، حتی دقیق‌ترین شناسایی ظرفیت‌ها نیز به سیاستی اجرایی تبدیل نخواهد شد. در نهایت، ترکیب این سه سطح تحلیلی (محتوایی، فضایی- منطقه‌ای و اجرایی- نهادی) نه به صورت مجزا، بلکه به مثابه یک چارچوب تحلیلی یکپارچه به کار گرفته می‌شود که امکان بررسی هم‌زمان محتوای سند، تطابق آن با ظرفیت‌های منطقه‌ای و قابلیت اجرایی راهبردهای پیشنهادی را فراهم می‌سازد. این چارچوب، مبنای تحلیل تجربی بخش‌های آتی مقاله را تشکیل می‌دهد.

۳. پیشینه پژوهش

ادبیات موجود در حوزه آمایش سرزمین و گردشگری، اگرچه از حیث حجم و تنوع مطالعات غنی به نظر می‌رسد، اما از منظر مسئله‌ای که این پژوهش دنبال می‌کند، هنوز با نوعی پراکندگی مفهومی و روش‌شناختی مواجه است. بخش مهمی از این مطالعات، یا بر تبیین مفهومی و تاریخی آمایش پرداخته‌اند و یا در حوزه گردشگری، عمدتاً به شناسایی ظرفیت‌ها، اولویت‌بندی مقاصد و امکان‌سنجی توسعه توجه کرده‌اند. در نتیجه، اگرچه پیوند آمایش و گردشگری در ادبیات داخلی و خارجی بارها مورد اشاره قرار گرفته، اما نحوه ادغام واقعی گردشگری در منطق فضایی، سیاستی و اجرایی اسناد آمایش منطقه‌ای کمتر به صورت نظام‌مند و تطبیقی بررسی شده است. در این میان، نخستین گروه مطالعات، به تبیین مفهوم آمایش سرزمین، سیر تحول آن و جایگاه آن در نظام برنامه‌ریزی ایران اختصاص پیدا می‌کند. مطالعاتی چون فرجی‌دانا (۱۳۷۱)، گزارش مطالعات زیربنایی (۱۳۸۶)، خنیفر (۱۳۸۹) و توکلی و همکاران (۱۳۹۶) در این دسته جای می‌گیرند. این مطالعات با وجود غنای مفهومی در سطح کلان، از واکاوی نحوه صورت‌بندی، اولویت‌بندی و عملیاتی‌سازی بخش‌های تخصصی، به‌ویژه گردشگری، در اسناد آمایش بازمانده‌اند.

دسته دوم مطالعات، با رویکردی انتقادی‌تر، به شکاف میان ایده آمایش و تحقق آن در نظام برنامه‌ریزی ایران پرداخته‌اند. در این آثار، مسائلی چون ضعف پشتوانه حقوقی، نارسایی‌های نهادی، فقدان سازوکارهای اجرایی، تعارض میان سطوح مختلف تصمیم‌گیری و ناپایداری سیاستی به عنوان موانع اصلی اجرای آمایش مطرح شده‌اند. مطالعاتی چون ابراهیمی (۱۳۹۵)، ذاکری (۱۳۹۷)، بختیاری (۱۴۰۲) و احمدی و مولایی (۱۴۰۳) و ... هر یک از زاویه‌ای این مسئله را برجسته کرده‌اند. گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۴۰۲) نیز با تأکید بر ضرورت بازنگری در برنامه هفتم توسعه، همین شکاف را در سطح سیاستی بازتاب می‌دهد. نقطه قوت این دسته از مطالعات، برجسته‌کردن شکاف اجرا است؛ اما این آثار نیز غالباً در سطح کلان باقی مانده و کمتر نشان داده‌اند که این شکاف در یک بخش مشخص، مانند گردشگری، چگونه در متن اسناد آمایش بازتولید می‌شود.

دسته سوم پژوهش‌ها، آمایش سرزمین را به مثابه ابزاری برای تنظیم توسعه فضایی، کاهش نابرابری منطقه‌ای و تحقق

عدالت فضایی بررسی کرده‌اند. در این چارچوب، سرور و اسماعیل‌زاده (۱۳۸۶)، احمدی و انصاری (۱۳۹۸) و بهرامی جاف و همکاران (۱۴۰۱) به نقش آمایش در توزیع متوازن فعالیت‌ها و امکانات پرداخته‌اند. در همین طیف، گروهی از مطالعات نیز با بهره‌گیری از شاخص‌های آمایشی، به رتبه‌بندی فضایی نواحی و سنجش شکاف‌های توسعه‌ای پرداخته‌اند؛ مانند احمدی و همکاران (۱۴۰۰) در بوشهر، امیرانتخابی و همکاران (۱۴۰۱) در کرمانشاه و حاجی‌حسینی و همکاران (۱۴۰۲) در سیستان. این مطالعات نشان می‌دهند که آمایش سرزمین واجد ظرفیت بالایی برای تحلیل نابرابری‌های فضایی و هدایت اولویت‌های توسعه است؛ با این حال، عموماً از سطح ارزیابی شاخص‌های منطقه‌ای فراتر نمی‌روند و کمتر به این موضوع می‌پردازند که اسناد آمایش، یک بخش مشخص مانند گردشگری را با چه کیفیتی در ساختار توسعه منطقه‌ای ادغام کرده‌اند. در زمینه پیوند گردشگری و آمایش سرزمین نیز دو رویکرد اصلی قابل شناسایی است. رویکرد نخست، بر آسیب‌شناسی توسعه گردشگری از منظر ملاحظات آمایشی و پایداری تمرکز داشته است. این دسته از مطالعات نشان می‌دهند که توسعه گردشگری در غیاب تنظیم فضایی مناسب، می‌تواند به فشار بر محیط‌زیست، تمرکز نامتوازن فعالیت‌ها، تعمیق نابرابری‌های فضایی و اتلاف منابع منجر شود. پژوهش‌های ویسی و نازک‌تبار (۱۳۹۳)، عظیمی‌آملی و قنبری (۱۳۹۴) و در سطح بین‌المللی Almeida et al (2017) و Klepej & Marot (2024) در همین چارچوب قابل تفسیراند.

رویکرد دوم، به شناسایی توانمندی‌ها و اولویت‌های توسعه گردشگری در چارچوب آمایش می‌پردازد و بیشتر بر امکان‌سنجی، پهنه‌بندی، ظرفیت‌سنجی و تدوین راهبردهای توسعه گردشگری تأکید می‌کند. مطالعاتی چون پوراصغر و ویسی (۱۳۹۰)، صابری‌فر (۱۳۹۹) و سجادی و افراخته (۱۴۰۴) و نیز Dede et al (2012) و Chettiparamb & Thomas (2010) و Munro et al (2019) در خارج از کشور، در این گروه قرار می‌گیرند. این ادبیات اگرچه برای فهم پیوند میان گردشگری و فضا مفید است، اما هنوز تصویری روشن از انسجام سیاستی و الگوهای مشترک یا متفاوت بازنمایی گردشگری در اسناد آمایش استانی به دست نمی‌دهد.

نزدیک‌ترین مطالعات به پژوهش حاضر به تحلیل انتقادی اسناد آمایش و اسناد راهبردی مرتبط با گردشگری پرداخته‌اند. گزارش‌های مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۹) درباره اسناد آمایش استان‌های اصفهان (گزارش ۱۷۴۴۴)، کردستان (گزارش ۱۷۴۴۶) و گلستان (گزارش ۱۷۴۴۵)، در بخش گردشگری بر کاستی‌هایی همچون کلی‌گویی، ضعف عمق تحلیلی، نبود اولویت‌بندی روشن و نابسندگی زیرساختی تأکید می‌کنند. عبداله‌زاده و صفرزاده (۱۴۰۱) نیز با ارزیابی اقتصادی سند آمایش استان تهران نشان می‌دهند که میان بخش‌های پیشران معرفی‌شده در سند و شواهد اقتصادی منطقه‌ای، انطباق کاملی وجود ندارد. همچنین طلایی‌شکری و شفیعا (۱۴۰۲) در تطبیق سند راهبردی توسعه گردشگری با اسناد بالادستی، به ابهام در تعیین محورها و اولویت‌ها، چیدمان نامنسجم ذی‌نفعان و فقدان جهت‌گیری روشن در گردشگری داخلی و خارجی اشاره کرده‌اند. اهمیت این مطالعات در آن است که از سطح توصیف عبور کرده و برخی نشانه‌های ضعف سیاستی و اجرایی را در اسناد آشکار ساخته‌اند؛ اما این آثار نیز یا محدود به چند استان بوده و یا بر یک سند خاص

آمایش فضا و ژئوماتیک

تمرکز کرده و در نتیجه هنوز امکان داوری درباره الگوی کلی بازنمایی گردشگری در کل اسناد آمایش استانی کشور را فراهم نمی‌کنند.

برآیند انتقادی ادبیات نشان می‌دهد که سه شکاف اصلی همچنان پابرجا است: نخست، غلبه نگاه مفهوم‌محور یا موردی به جای تحلیل تطبیقی و نظام‌مند اسناد رسمی؛ دوم، فقدان تمرکز بر انسجام سیاستی و کیفیت ادغام گردشگری در منطق فضایی و اجرایی اسناد؛ و سوم، کم‌توجهی به ابعاد حکمرانی چندسطحی، هماهنگی نهادی و شکاف میان تدوین و قابلیت اجرا در بخش گردشگری.

بر این اساس پژوهش حاضر در پاسخ به همین سه خلأ شکل گرفته است. این پژوهش با واکاوی تطبیقی اسناد آمایش منطقه‌ای ۳۱ استان کشور، نه در پی سنجش اجرای واقعی برنامه‌ها در میدان، بلکه در پی آن است که نشان دهد گردشگری در این اسناد با چه کیفیتی بازنمایی شده، تا چه حد بر ظرفیت‌های بومی و منطق فضایی هر منطقه استوار است و تا چه اندازه به سطح راهبردهای منسجم، قابل اجرا و نهادمند ارتقا یافته است. از این منظر، نوآوری پژوهش در گذار از «صرف حضور مضمونی و بازنمایی اسمی گردشگری» به سوی «سنجش کیفیت ادغام آن در ساختار مفهومی، فضایی و نهادی اسناد آمایش» نهفته است.

۴. روش تحقیق

این پژوهش با اتخاذ رویکردی توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر مطالعه اسنادی، به واکاوی و مقایسه جایگاه گردشگری در اسناد آمایش منطقه‌ای تمامی استان‌های کشور می‌پردازد. فرآیند پژوهش با استخراج مستقیم اطلاعات مرتبط با توسعه در بخش گردشگری از متن کامل اسناد رسمی آمایش سرزمین هر استان انجام گرفته است. از این رو، جامعه آماری پژوهش شامل ۳۱ سند آمایش مصوب ۳۱ استان کشور است که در سال ۱۳۹۹ توسط سازمان برنامه و بودجه کشور منتشر شده و شامل چهار رکن اصلی "سند راهبردی"، "سند اجرایی"، "برنامه‌های اجرایی" و "نقشه‌های استاندارد" حاصل از بانک داده‌های مکانی می‌گردد. با استفاده از روش نمونه‌گیری تمام‌شمول، تمامی اسناد مذکور مورد بررسی قرار گرفتند.

فرآیند پژوهش در سه مرحله اصلی "استخراج"، "کدگذاری" و "تحلیل" سازمان‌دهی شده است:

۱. مرحله استخراج و کدگذاری:

در این مرحله، اطلاعات مرتبط با بخش گردشگری (شامل اهداف، پتانسیل‌ها، محدودیت‌ها و راهبردها) از متن کامل اسناد استخراج و در جداول کدگذاری شده قرار گرفته‌اند. واحدهای تحلیل در این بخش، بر اساس نوع رویکردهای گردشگری (مانند طبیعت‌محور، فرهنگ‌محور، تاریخ‌محور و غیره) تفکیک شده‌اند.

۲. مرحله تحلیل محتوا و ارزیابی کیفیت ادغام:

برای گذار از توصیف صرف به تحلیل عمیق، این پژوهش از یک چارچوب تحلیلی چندبعدی جهت ارزیابی کیفیت ادغام گردشگری در اسناد استفاده کرده است. در این مطالعه کیفیت بازنمایی گردشگری در اسناد بر اساس سه بعد اصلی و ۹ معیار مشخص ارزیابی شده است (جدول ۱):

بعد مفهومی: شامل معیارهای صراحت اهداف، هماهنگی با ظرفیت‌های بومی و انطباق با اصول پایداری.

بعد فضایی و عملیاتی: شامل معیارهای تخصیص فضایی (پهنه‌بندی)، ارتباطات و کریدورهای گردشگری و مدیریت تعارض کاربری‌ها.

بعد نهادی و حکمرانی: شامل معیارهای انسجام نهادی، قابلیت اجرا (سازوکارهای اجرایی) و پایش و مدیریت.

۳. مرحله تحلیل تطبیقی و مکانی:

در مرحله نهایی، با استفاده از روش تحلیل تطبیقی^۱، الگوهای مشترک و متمایز میان استان‌ها شناسایی گردید. همچنین، داده‌های مکانی استخراج شده از نقشه‌های استاندارد، به عنوان مکمل تحلیل کیفی، جهت درک بهتر استراتژی‌های فضایی و میزان انطباق راهبردها با واقعیت‌های جغرافیایی مورد تحلیل قرار گرفته‌اند.

جدول ۱: ن مفهومی و معیارهای ارزیابی کیفیت ادغام گردشگری در اسناد آمایش منطقه‌ای

بعد ارزیابی	معیار ارزیابی	تعریف عملیاتی (آنچه در اسناد جستجو شد)
۱. کیفیت مفهومی	صراحت اهداف	میزان مشخص بودن، کمی بودن و هدفمند بودن رویکردهای گردشگری.
	هماهنگی با ظرفیت‌های بومی	میزان انطباق نوع گردشگری پیشنهادی با ویژگی‌های طبیعی و فرهنگی منطقه.
	انطباق با پایداری	توجه به محدودیت‌های زیست‌محیطی و حفظ منابع در برابر فشار گردشگری.
۲. کیفیت فضایی	تخصیص فضایی	وجود پهنه‌بندی یا تعیین مکان‌های مشخص برای فعالیت‌های گردشگری.
	ارتباطات و کریدورها	اشاره به مسیرهای دسترسی و پیوند میان جاذبه‌های گردشگری.
	مدیریت تعارض کاربری	توجه به تداخل احتمالی گردشگری با سایر کاربری‌های زمین (مثلاً کشاورزی یا حفاظت).
۳. کیفیت نهادی	انسجام نهادی	مشخص بودن نقش سازمان‌های مختلف و نحوه همکاری آن‌ها.
	قابلیت اجرا	وجود سازوکارهای اجرایی، زمان‌بندی و ابزارهای عملیاتی برای تحقق برنامه‌ها.
	پایش و مدیریت	وجود مکانیزم‌هایی برای نظارت بر اجرای برنامه‌ها و ارزیابی پیامدها.

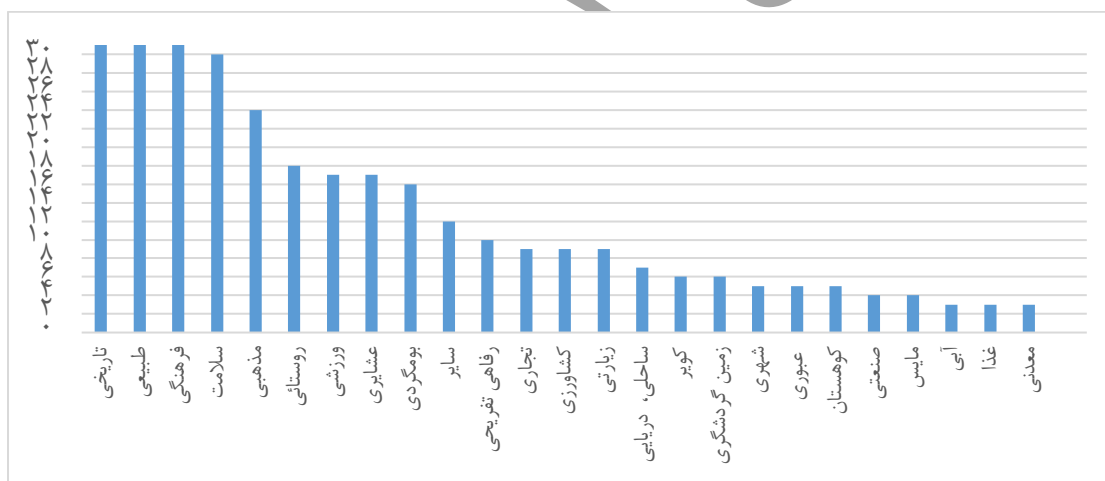
۵. یافته‌ها

نتایج حاصل از بررسی جایگاه بخش گردشگری در اسناد آمایش ۳۱ استان در جدول و شکل ۱ ارائه شده است. یافته‌ها حاکی از آن است که در مجموع ۳۷ رویکرد گردشگری در اسناد آمایش استانی ذکر شده و در افق توسعه برنامه‌ریزی

6. Comparative Analysis

آمایش فضا و ژئوماتیک

شده‌اند. همانگونه که در شکل ۱ مشاهده می‌شود اگرچه رویکرد گردشگری در استان‌های کشور از تنوع قابل توجهی برخوردار بوده اما روندهای غالب هم‌چون گردشگری طبیعی، تاریخی، فرهنگی (۳۱ استان) و سلامت (۳۰ استان به جز هرمزگان) با بیشترین سهم نیز قابل شناسایی است (شکل ۲). به موازات آن، رویکرد گردشگری مذهبی در ۷۷ درصد استان‌ها و رویکردهای گردشگری روستایی، ورزشی و عشایری در ۵۵ درصد از استان‌ها و عمدتاً در شمال کشور برجسته بوده است. در طیف دیگر برخی از استان‌ها نیز رویکردهای منحصربه‌فردی را برای نخستین بار در اسناد آمایش خود نام برده‌اند؛ استان البرز با رویکرد گردشگری دیپلماتیک و دامداری، استان بوشهر با تمرکز بر گردشگری مجازی، تهران با رویکرد گردشگری هنری، استان خراسان جنوبی با محوریت گردشگری نجوم، استان لرستان با تکیه بر گردشگری ریلی و نهایتاً استان گیلان با رویکرد صحراگردی و پرندنگری از این جمله‌اند. شکل (۳) نیز استان‌هایی را نشان می‌دهد که به رویکردهای گردشگری متمایزی توجه کرده‌اند که در سایر استان‌ها مورد توجه قرار نگرفته است.^۷

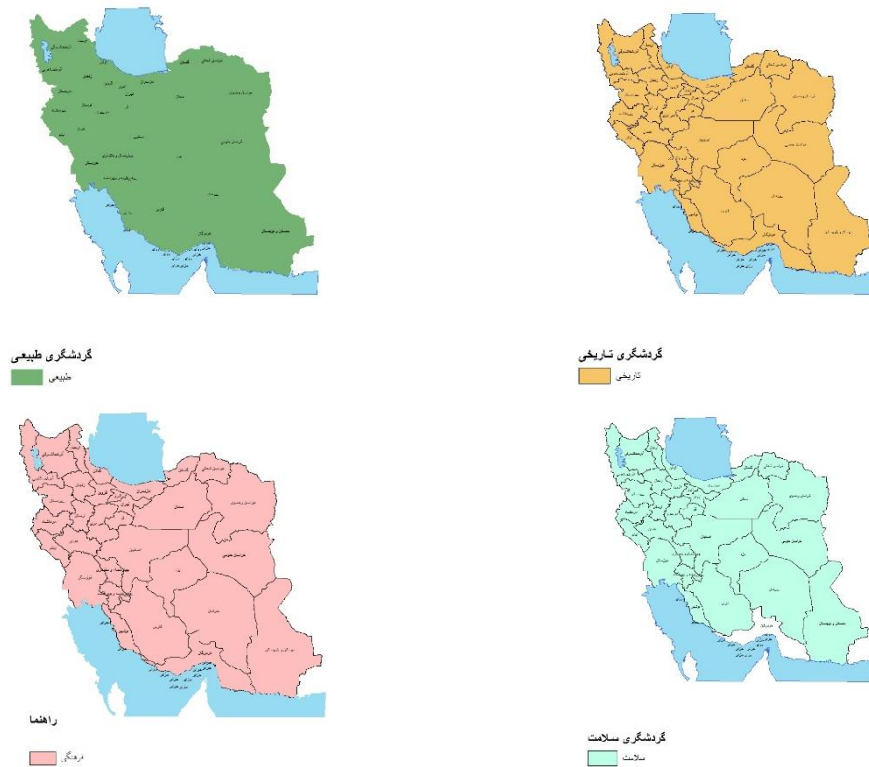


شکل ۱: فراوانی مطلق رویکردهای گردشگری در اسناد آمایش استانی سراسری^۸

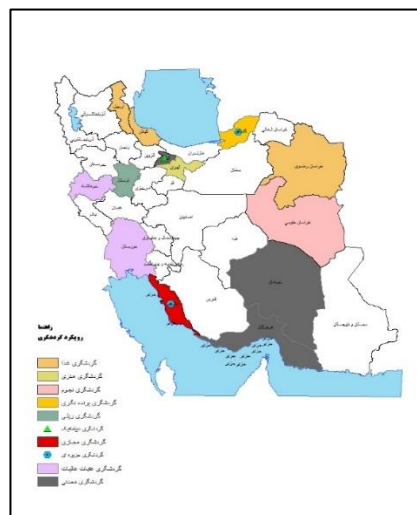
منبع: اسناد آمایش استانی و محاسبات پژوهش

۷. اگرچه می‌توان گردشگری عتبات عالیات را هم در زمره گردشگری مذهبی قرار داد اما به نظر می‌رسد رویکرد دو استان ایلام و خوزستان به این نوع گردشگری به صورت مجزا از گردشگری مذهبی توجه شده است.

۸. یکی از عناوین در رویکردهای گردشگری به نام سایر گذاشته شده است که شامل گردشگری هنری، دیپلماتیک، پرندنگری، صحراگردی، ریلی، نجوم، مجازی، چندعملکردی و آبگرم است. هر یک از این عناوین به‌طور اختصاصی تنها برای یک استان به کار رفته‌اند.



شکل ۲: پراکنش رویکردهای گردشگری تاریخی، طبیعی، فرهنگی و سلامت در استان‌های ایران بر اساس اسناد آمایش استانی



شکل ۳: پراکنش استان‌ها بر اساس رویکردهای متمایز و غیرمشترک توسعه گردشگری در اسناد آمایش استانی

منبع: اسناد آمایش استانی

آمایش فضا و ژئوماتیک

بررسی تطبیقی اسناد نشان‌دهنده رویکردهای متفاوتی در جایگاه‌دهی به مقوله گردشگری بوده و تمایز اصلی میان این اسناد نه در وجود یا عدم وجود مفهوم توسعه پایدار، بلکه در میزان برجستگی، فراوانی و وزن گفتمانی به دو مولفه کلیدی "توسعه اقتصادی" و "حفاظت زیست‌محیطی" در سیاست‌ها و راهبردهای مرتبط با بخش گردشگری نهفته است. از این‌رو، اسناد در یک طیف تحلیلی قرار می‌گیرند و تقسیم آن‌ها به گروه‌های مختلف به معنای مرزبندی مطلق و انحصاری نیست. با این توضیح، اسناد در قالب سه دسته اصلی طبقه‌بندی می‌شود:

۱. **گردشگری پایدار و حفاظت‌محور؛** جهت‌گیری غالب این دسته از اسناد، ب حفاظت از منابع طبیعی و میراث فرهنگی و توسعه گردشگری در چارچوب ظرفیت‌های محیطی است. این امر به معنای نادیده‌گرفتن منافع اقتصادی گردشگری نیست؛ بلکه نشان می‌دهد اهداف اقتصادی عمده‌تاً ذیل الزامات پایداری، حفاظت و بهره‌برداری مسئولانه از منابع تعریف شده‌اند. به‌عنوان مثال استان خراسان جنوبی با در نظر گرفتن توسعه گردشگری پایدار مبتنی بر گونه‌های گردشگری دارای مزیت به عنوان راهبرد پابرجا و یا احیای ایل‌راه‌های عشایری و گردشگری روستایی، قزوین با مأموریت توسعه گردشگری مبتنی بر توسعه فرهنگی و اجتماعی، گیلان با معرفی به‌عنوان استان پیش‌تاز توسعه سبز-آبی و تمرکز بر گردشگری دانش‌بنیان، طبیعت‌گرا و اجتماع‌گرا و استان همدان با اتکا به جایگاه «پایتخت تاریخ و تمدن ایران» و تدوین راهبردهای گردشگری بر پایه حفظ و معرفی میراث تاریخی و فرهنگی در این دسته می‌توانند جای بگیرند.

۲. **گردشگری توسعه‌گرا و اقتصادی؛** در این رویکرد، گردشگری به عنوان موتور محرکه رشد اقتصادی، اشتغال‌زایی و ارتقای سهم فعالیت‌های خدماتی در اقتصاد منطقه‌ای تلقی می‌شود. در این راستا اسناد آمایش بر جذب سرمایه‌گذاری، توسعه زیرساخت‌ها و جذب گردشگر در مقیاس کلان به منظور افزایش سهم گردشگری در تولید ناخالص داخلی تکیه دارند؛ اما این به معنای فقدان توجه به محیط‌زیست یا میراث فرهنگی نیست. به‌عنوان مثال استان خوزستان بر ارتقاء ظرفیت‌های درآمدزایی ناشی از فعالیت‌های گردشگری و توسعه زیرساخت‌های مرتبط در استان تاکید دارد و یا استان زنجان حمایت از بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در حوزه گردشگری را از سیاست‌های توسعه این بخش می‌داند. در همین راستا اسناد آمایش استان‌های آذربایجان غربی، ایلام، کرمان و لرستان را می‌توان نام برد.

۳. **رویکرد تلفیقی گردشگری پایدار و حفاظت‌محور با گردشگری توسعه‌گرا و اقتصادی؛** این دسته از اسناد با ارائه جامع‌ترین دیدگاه تلاش می‌کنند تا تعادلی میان ملاحظات توسعه اقتصادی و حفاظت از منابع برقرار سازند. در این اسناد، نه حفاظت صرفاً به‌عنوان محدودیتی برای توسعه اقتصادی مطرح و نه رشد گردشگری مستقل از ظرفیت‌های طبیعی و فرهنگی در نظر گرفته شده است؛ بلکه حفاظت از منابع و بهره‌برداری اقتصادی از آن‌ها در قالب یک رابطه متقابل و مکمل صورت‌بندی شده‌اند. به عنوان مثال استان آذربایجان شرقی با سیاست‌های توسعه بخش گردشگری همچون جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی، توسعه زیر ساخت‌های گردشگری سلامت و جلوگیری از تخریب پهنه‌های گردشگری طبیعی استان، ساماندهی فعالیت‌های ناسازگار با محیط زیست در کنار ایجاد مزیت‌های جدیدی همچون مجتمع‌های گردشگری و آب درمانی در این گروه قرار می‌گیرد. اردبیل ضمن هدف قرار دادن ارتقای سهم گردشگری در تولید ناخالص داخلی و اشتغال و توسعه گونه‌های گردشگری چندمنظوره، سلامت، طبیعی، غذا و ورزشی، بر حفاظت از میراث ملموس و ناملموس نیز تأکید می‌کند. بوشهر با چشم‌انداز تبدیل شدن به پایتخت فرهنگی خلیج فارس و توسعه فناوری‌های نوین در گردشگری و نیز

افزایش شراکت عمومی و خصوصی و اجتماعی در توسعه و بهره‌برداری از جاذبه‌های گردشگری، کردستان نیز با تعریف هویت آن به عنوان "پایتخت جشنواره‌های فرهنگی کشور" و پهنه نشاط و گردشگری بر برگزاری رویدادهای آیینی و فرهنگی به منظور معرفی جهانی غنای فرهنگی این سرزمین و نیز توسعه فضایی گردشگری و جذب سرمایه‌گذاری در این بخش، به‌ویژه گردشگری تجاری از جمله استان‌های با رویکرد سوم به شمار می‌روند. استان‌های اصفهان، البرز، تهران، چهارمحال و بختیاری، خراسان رضوی، خراسان شمالی، سمنان، سیستان و بلوچستان، فارس، قم، کرمانشاه، کهگیلویه و بویراحمد، گلستان، مازندران، مرکزی، هرمزگان و یزد نیز به‌طور نسبی بر رویکرد سوم پایبند بوده‌اند.

در مجموع اگرچه هر سه دیدگاه در اسناد آمایش استان‌ها قابل شناسایی است، اما بخش قابل توجهی از این اسناد، به ویژه با توجه به هم‌راستایی با مفهوم "توسعه پایدار"، بر رویکرد سوم (۲۱ استان) تمرکز نموده‌اند. این نشان‌دهنده درک فزاینده از ضرورت هم‌افزایی میان رشد اقتصادی و حفاظت از سرمایه‌های طبیعی و فرهنگی در چارچوب برنامه‌ریزی منطقه‌ای است. لازم به ذکر است جای‌گیری استان‌ها در سه گروه مذکور بر پایه ترکیبی از فراوانی واژگان، میزان تکرار مضامین، جایگاه آن‌ها در اهداف و راهبردهای اصلی و نوع ارتباط برقرارشده میان گردشگری با حفاظت محیط‌زیست یا توسعه اقتصادی انجام شده است. اگرچه ممکن است این تقسیم‌بندی در نگاه اول کامل به نظر نیاید اما می‌تواند نحوه برخورد با بخش گردشگری در اسناد آمایش را تا اندازه‌ای ترسیم نماید.

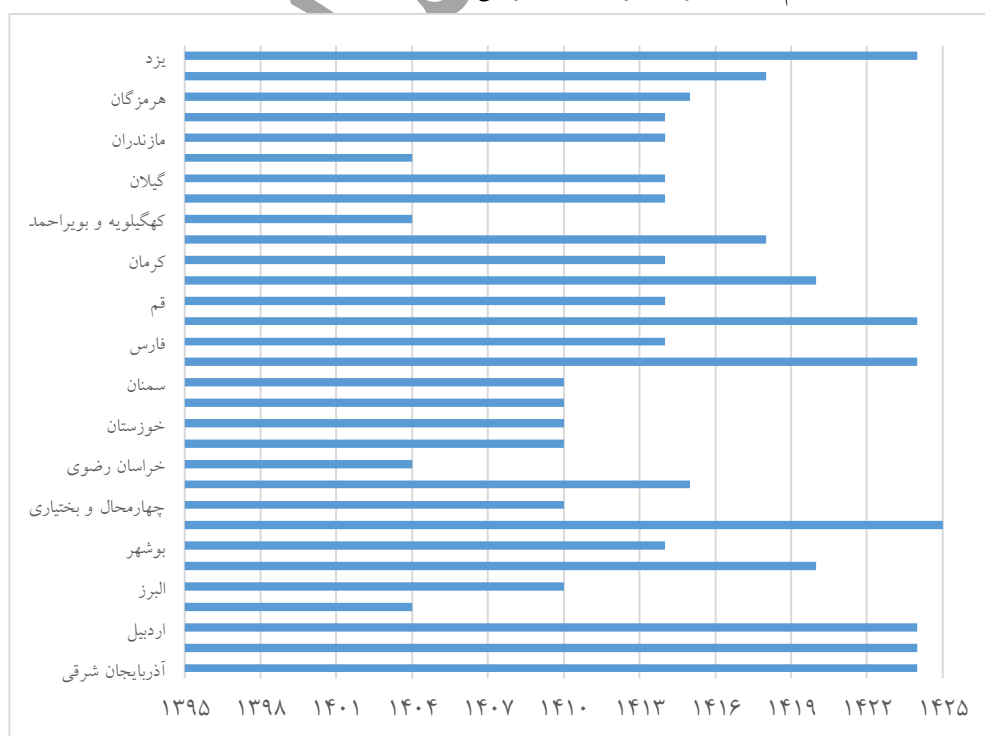
با وجود این رویکرد مطلوب، یکی از نکات انتقادی که در بررسی اسناد آمایش استان‌ها نمود بیشتری پیدا می‌کند، تفاوت در تعیین افق‌های زمانی برنامه‌ریزی در هر استان است. همانگونه که در شکل شماره ۴ مشاهده می‌شود، به‌عنوان مثال در سال ۱۳۹۹ استان‌هایی چون اصفهان، خراسان رضوی، کهگیلویه و بویراحمد و لرستان افق کوتاه‌مدت‌تر ۱۴۰۴ را مد نظر قرار داده و در مقابل، استان‌هایی چون تهران با افق آمایش ۱۴۲۵ و استان‌های آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، اردبیل، سیستان و بلوچستان، قزوین، و یزد با افق ۱۴۲۴ بازه‌های بلندمدت‌تری را اتخاذ کرده‌اند. این ناهمگونی زمانی بیانگر رویکردهای متفاوت و متنوع در اولویت‌بندی و سیاست‌گذاری کلان منطقه‌ای بوده و پیامدهای متعددی را در فرآیند توسعه و برنامه‌ریزی به همراه خواهد داشت. از یکسو انطباق‌پذیری و پاسخی به نیازها و شرایط بومی هر استان از جمله مزایای احتمالی این رویکرد محسوب می‌شود. به ویژه آنکه افق‌های کوتاه‌مدت‌تر امکان ارزیابی‌های مکرر، تعدیل سریع‌تر سیاست‌ها بر اساس تغییرات محیطی و اقتصادی و پاسخگویی بهتر به تحولات پیش‌بینی نشده را فراهم کرده و می‌تواند به تحقق نتایج ملموس‌تر و افزایش رضایت ذی‌نفعان محلی منجر شود. در مقابل، افق‌های بلندمدت زمینه تدوین استراتژی‌های جامع‌تر و پایدارتر را برای تحقق توسعه یکپارچه و فراگیر میسر می‌سازند.

با این حال، این تفاوت زمانی چالش‌هایی نیز به همراه خواهد داشت؛ مهم‌ترین آن، عدم همسویی و ناهماهنگی در سطح ملی است. چه آنکه اسناد آمایش باید در چارچوب سند ملی آمایش و سیاست‌های کلان توسعه تدوین شوند. این تفاوت فاحش در افق‌های زمانی هم‌افزایی برنامه‌ای و انسجام سیاستی را دشوار کرده و می‌تواند در تخصیص منابع، تدوین

آمایش فضا و ژئوماتیک

مقررات و اجرای پروژه‌های کلان منطقه‌ای اختلال ایجاد کند. همچنین مقایسه و ارزیابی تطبیقی عملکرد استان‌ها به دلیل تفاوت در بازه‌های زمانی، با چالش مواجه می‌شود؛ به گونه‌ای که سنجش میزان تحقق اهداف در استانی با افق ۱۴۰۴ در مقایسه با استانی با افق ۱۴۲۵، در یک بازه زمانی مشخص، دقت لازم را نخواهد داشت. افزون بر این، احتمال شکل‌گیری شکاف‌های زمانی در روند توسعه منطقه‌ای نیز وجود دارد؛ به طوری که برنامه‌های کوتاه‌مدت ممکن است در بلندمدت از برنامه‌های بلندافق عقب بمانند یا اهداف بلندمدت بدون برنامه‌ریزی میان‌مدت منسجم دست‌نیافتنی جلوه کنند. از منظر مدیریتی نیز تنوع افق‌های زمانی، فرآیند نظارت، گزارش‌دهی، ارزیابی عملکرد و به‌روزرسانی سیاست‌ها را برای نهادهای برنامه‌ریز ملی پیچیده‌تر کرده و فرآیند تصمیم‌گیری را با ابهام روبه‌رو می‌سازد. در واقع، تعیین افق‌های زمانی بسیار نزدیک (برای نمونه، چشم‌انداز ۱۴۰۴ در برخی اسناد مصوب ۱۳۹۹)، بیش از آنکه یک رویکرد بومی‌سازانه باشد، نشان‌دهنده «گسست زمانی» با منطق برنامه‌ریزی کلان و درکی ناقص از ماهیت سلسله‌مراتبی اسناد آمایش است. تقلیل اسناد آمایش به برنامه‌های عملیاتی ۵ ساله، عملاً جایگاه قانونی و ظرفیت آینده‌نگرانه این اسناد را برای ترسیم مسیرهای توسعه پایدار دچار فرسایش کرده و نوعی «کوتاه‌بینی راهبردی» را در ساختار حکمرانی سرزمینی متبادر می‌سازد.

در مجموع هرچند تعیین افق‌های زمانی متفاوت در اسناد آمایش استان‌ها می‌تواند پاسخی به شرایط و نیازهای خاص هر استان باشد، اما این رویکرد چالش‌های قابل توجهی را در سطح هماهنگی ملی، مقایسه تطبیقی و مدیریت کلان ایجاد می‌کند. از این‌رو، بازنگری در رویکرد تعیین افق‌های زمانی و حرکت به سوی همگرایی بیشتر در این زمینه، برای دستیابی به یک توسعه منطقه‌ای منسجم و کارآ امری ضروری به نظر می‌رسد.



شکل شماره ۴: افق آمایش در اسناد آمایش استان‌ها سرزمین

منبع: اسناد آمایش استانی

علاوه بر تفاوت در افق‌های زمانی، بررسی تطبیقی اسناد آمایش استانی انتقادهای دیگری را نیز آشکار می‌سازد و ضرورت بازنگری در فرآیند تدوین و چارچوب برنامه‌ریزی منطقه‌ای را نشان می‌دهد. یکی از مهم‌ترین چالش‌ها، کلی‌گویی در راهکارهای پیشنهادی است؛ به گونه‌ای که بسیاری از اسناد، به جای ارائه برنامه‌های مشخص، عملیاتی و مبتنی بر واقعیت‌های میدانی، به بیان کلیات عبارات عمومی بسنده کرده‌اند. این رویکرد، که فاقد جزئیات اجرایی لازم است، عملاً امکان پایش، ارزیابی پیشرفت و سنجش میزان اثربخشی برنامه‌ها را دشوار می‌سازد. به عنوان نمونه، تکرار بندهایی مشابه در ماده ۴ (برنامه‌های اجرایی آمایش استان) و در زیربخش میراث فرهنگی، صنایع‌دستی و گردشگری در اسناد استان‌های مختلف از جمله آذربایجان غربی، اردبیل، اصفهان، ایلام، بوشهر و ... گویای این کلی‌گویی است. عباراتی همچون "برنامه بهینه‌سازی و توسعه زیرساخت‌های گردشگری"، "توسعه گردشگری طبیعی"، "توسعه گردشگری تاریخی/ فرهنگی/ مذهبی"، "حمایت از تولید و صادرات صنایع‌دستی" و "حفظ و احیای آثار تاریخی" بدون ارائه چارچوب اجرایی مشخص، اهداف کمی، یا شاخص‌های عملکردی، صرفاً به صورت قالبی در اسناد مختلف تکرار شده و از عمق تحلیلی و کاربردی لازم برخوردار نیستند. این رویکرد، ماهیت برنامه‌ریزی را از یک فرآیند خلاقانه و مبتنی بر تحلیل عمیق به یک الزامات نظام‌مند سازمانی تقلیل می‌دهد و از دستیابی به اهداف واقعی توسعه منطقه‌ای باز می‌دارد.

نکته دیگر، فقدان اولویت‌بندی مشخص در تعیین اهداف و پیشران‌های توسعه است. در بسیاری از اسناد، بخش‌ها و حوزه‌های مختلف تقریباً هم‌وزن تلقی شده‌اند، حال آنکه محدودیت منابع و تفاوت‌های فضایی، مستلزم انتخاب‌های اولویت‌محور و تمرکز بر پیشران‌های اصلی رشد منطقه‌ای به منظور جلوگیری از اتلاف منابع و پراکندگی اقدامات است. در همین راستا، نوعی گرایش به "همه‌چیزخواهی" نیز در برخی اسناد مشاهده می‌شود؛ در بسیاری از موارد، استان‌ها اهدافی را در سند خود لحاظ می‌کنند که نه تنها با مزیت‌های رقابتی و ظرفیت‌های منحصر به فرد آن‌ها همخوانی ندارد، بلکه در رقابت با سایر استان‌ها نیز مزیت قابل توجهی ایجاد نمی‌کند. این در حالی است که برخی رویکردها و پتانسیل‌های واقعی که می‌توانند به عنوان نقاط قوت استان مطرح شوند، به دلیل کم‌توجهی یا عدم درک صحیح، در اسناد مغفول مانده‌اند. به عبارت دیگر، سند آمایش به جای آنکه بر مبنای مزیت‌های بومی و رویکردهای متمایز تدوین شود، گاهی صرفاً بر اساس مجموعه‌ای از خواسته‌های عمومی و کلی شکل گرفته است. به عنوان مثال در متن سند آمایش استان تهران چنین آمده است: "کلیه مناطق برنامه‌ریزی استان به دلیل ویژگی‌های منحصربفرد جغرافیایی و اقلیمی و وجود اماکن تفریحی، زیارتی و ... به صورت بالقوه دارای پتانسیل توسعه گردشگری‌اند و لذا توسعه گردشگری در استان تهران بدون هیچگونه محدودیتی پیشنهاد شده است". هم چنین: "شهرستان تهران به دلیل وجود پتانسیل‌های فراوان در زمینه‌هایی چون گردشگری ورزشی، گردشگری سلامت و درمان، گردشگری هنری، گردشگری تجاری و ... در کلیه انواع گردشگری دارای مزیت و تخصص می‌باشد". اگرچه تناقض در متن اسناد نیز مشاهده می‌شود. چنانچه در همین سند از "تمرکززدایی از فعالیت‌های اقتصادی غیر برتر تهران و پالایش توزیع فعالیت‌های اقتصادی در استان مطابق با ظرفیت‌های زیستی و

آمایش فضا و ژئوماتیک

ظرفیت و تخصص نیروی انسانی با توجه به مزیت‌های اقتصادی فضا^۹ سخن رفته است.

اگرچه در بسیاری از اسناد برای شهرستان‌ها رویکردهای توسعه گردشگری تعریف شده، اما چرایی انتخاب این رویکردها و مبانی تمایز آن‌ها نسبت به سایر شهرستان‌ها یا استان‌ها غالباً به‌روشنی تبیین نشده است؛ مسئله‌ای که شفافیت و اعتبار تحلیلی سند را کاهش می‌دهد. بر این اساس، ارتقای کیفیت اسناد آمایش مستلزم رویکردی تحلیلی‌تر، عمیق‌تر و مبتنی بر واقعیت‌های میدانی است؛ رویکردی که در آن اولویت‌بندی دقیق اهداف، شناسایی پیشران‌های توسعه بر اساس مزیت‌های نسبی، تدوین برنامه‌های اجرایی مشخص و قابل پایش و شفاف‌سازی چرایی انتخاب‌ها در کانون توجه قرار گیرد.

بررسی تحلیلی نقشه‌های موضوعی پیوست در اسناد آمایش استان‌ها، پرده از یک چالش بنیادین در فرایند برنامه‌ریزی فضایی برمی‌دارد: «گسست راهبردی میان محتوای متنی و بازنمایی‌های گرافیکی». در حالی که انتظار می‌رود نقشه‌های GIS، برآمده از تحلیل‌های دقیق مکان‌مبنا و مزیت‌های نسبی و رقابتی هر استان باشند، یافته‌ها نشان می‌دهد که نقشه‌های ترسیم‌شده با عنوان گردشگری در افق طرح، از یک الگوی قالبی^۹ تبعیت می‌کنند. در واقع نقشه‌ها به‌جای بازنمایی واقعیت‌های متمایز فضایی و پتانسیل‌های منحصربه‌فرد هر استان، تنها بر بازتولید یک لیست استاندارد از رویکردها تمرکز یافته‌اند. به‌گونه‌ای که گردشگری اقتصادی، بوم‌گردی، تاریخی، ساحلی، سلامت، فرهنگی، مذهبی، ورزشی و کشاورزی به‌طور یکسان در نقشه تمامی استان‌ها جانمایی شده‌اند. این همسان‌سازی داده‌های فضایی، عمق تحلیل‌های آمایش را به چالش کشیده و نشان می‌دهد که اسناد استانی، به‌جای شناسایی پتانسیل‌های منحصربه‌فرد منطقه‌ای، به دام الگوهای برنامه‌ریزی کپی‌برداری شده افتاده‌اند که در آن، جایگاه "مکان" در توسعه نادیده گرفته شده است.

شکاف میان راهبرد و واقعیت در اسناد در جای جای آن دیده می‌شود. مثلاً یکی از مصادیق توسعه نمایشی در اسناد آمایش، گنجانیدن بی‌ضابطه‌ی راهبرد "گردشگری دانش‌بنیان" است. تحلیل متنی اسناد نشان می‌دهد که علی‌رغم تأکید بر این رویکرد، هیچ‌گونه زنجیره ارزش دانشی در نقشه‌های عملیاتی تعریف نشده است. این مفهوم در اسناد مورد بررسی، نه یک استراتژی توسعه‌یافته بر پایه تکنولوژی، بلکه یک برچسب نمادین^{۱۰} است که برای همسو نشان دادن سند با ادبیات روز سیاست‌گذاری کشور استفاده شده، اما در مقام پیاده‌سازی، فاقد هرگونه ابزار اجرایی یا پیوست فناورانه است. به عنوان مثال سند آمایش استان آذربایجان غربی از گردشگری مبتنی بر اقتصاد دانش‌بنیان استفاده می‌نماید. این در حالی است که هیچ لایه یا زیرساخت مکانی مشخصی (مانند مراکز تحقیق و توسعه گردشگری یا شبکه‌های هوشمند گردشگری، زیرساخت‌های دیجیتال یا خوشه‌های کسب و کار فناورانه توزیع فضایی مراکز نوآوری، در نقشه‌های پیوست برای تحقق این هدف پیش‌بینی نشده است.

۶. بحث و جمع‌بندی

توسعه‌یافتگی ایران در بین کشورهای منطقه سند چشم‌انداز از اهداف سند چشم‌انداز کشور در افق ۱۴۰۴ تلقی شده و

تحقق آن مستلزم بهره‌گیری هوشمندانه از ظرفیت‌های ملی به ویژه میراث فرهنگی و گردشگری به عنوان یکی از محورهای راهبردی توسعه پایدار بوده است. در این میان ایران با دارا بودن قابلیت‌های گردشگری توانسته است در زمره ده کشور برتر جهان از نظر برخورداری از میراث فرهنگی و گردشگری ملموس و چهارمین کشور از نظر میراث فرهنگی و گردشگری ناملموس قرار گیرد و این خود پتانسیل بالقوه در جهت‌دهی به برنامه‌ریزی‌های توسعه‌ای محسوب می‌گردد. در این راستا تحقق اهداف اسناد فرادست و بهره‌گیری بهینه از میراث فرهنگی و گردشگری ایران در نظام برنامه‌ریزی فضایی، مستلزم ترجمه دقیق ظرفیت‌های سرزمینی به راهبردهای عملیاتی و مکان‌مبنا در سطح منطقه‌ای است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که اگرچه بخش گردشگری به مثابه یکی از محورهای بنیادین توسعه فضایی مورد توجه قرار گرفته، اما میان "شناسایی اسمی پتانسیل‌ها" و "ادغام ساختاری-نهادی گردشگری در منطق آمایش سرزمین" شکافی معنادار وجود دارد. اسناد آمایش استانی به جای استقرار بر یک منطق برنامه‌ریزی تمایز یافته و مزیت‌محور، متأثر از الگوهای تکرار شونده و یکسان‌انگارانه^{۱۱} هستند که چالش‌های کلیدی آن در چهار بعد اصلی قابل طبقه‌بندی است:

۱. گسست زمانی و افول ظرفیت آینده‌نگرانه^{۱۲}؛ ناهمگونی شدید در تعیین افق‌های زمانی طرح‌ها—از چشم‌اندازهای کوتاه‌مدت (۱۴۰۴) تا افق‌های بلندمدت (۱۴۲۵)—بیانگر فقدان انسجام در نظام برنامه‌ریزی سلسله‌مراتبی کشور است. تقلیل افق برخی اسناد آمایش به بازه‌های کوتاه‌مدت، عملاً ماهیت ساختاری و بلندمدت آمایش سرزمین را به برنامه‌های پنج‌ساله اجرایی فروکاسته و با ایجاد کوتاه‌بینی راهبردی، هماهنگی بین‌استانی، پایش یکپارچه ملی و مقایسه‌پذیری عملکردها را مختل کرده است.

۲. یکسان‌سازی فضایی و پدیده همه‌چیزخواهی^{۱۳}؛ تحلیل اسناد نشان‌دهنده یک الگوی غالب است که در آن مزیت نسبی و رقابتی جای خود را به همه‌چیزخواهی داده است. بسیاری از استان‌ها با نادیده گرفتن محدودیت‌های منابع و پتانسیل‌های واقعی خود، سعی در گنجاندن طیف وسیعی از رویکردهای گردشگری در تمامی پهنه‌های سرزمینی داشته‌اند. این یکسان‌سازی فضایی، موجب شده است که هویت منحصربه‌فرد مکان‌ها در برنامه‌ریزی نادیده گرفته شود؛ به گونه‌ای که نقشه‌های موضوعی پیوست در اسناد، تفاوت‌های فضایی را بازنمایی نکرده و صرفاً بازتولید یک لیست استاندارد از فعالیت‌ها در تمامی استان‌ها قلمداد می‌شوند.

۳. خلأ عملیاتی و ابهام در راهکارها^{۱۴}؛ بسیاری از اسناد آمایش از فقدان جزئیات اجرایی رنج می‌برند و به کلی‌گویی‌های سیاستی بسنده کرده‌اند. فقدان شاخص‌های سنجش‌پذیر، عدم تعریف نهادهای مسئول و سازوکارهای مالی مشخص، باعث شده است که بندهای مربوط به میراث فرهنگی و گردشگری به بیانیه‌های آرمانی تقلیل یابند. این خلأ

-
11. Isomorphic Planning Patterns
 12. Temporal Disconnect
 13. Spatial Homogenization & Omnipresence
 14. Operational Deficiency

عملیاتی، سند آمایش را از یک برنامه راهبردی و قابل پایش، به مجموعه‌ای از عبارات توصیفی تبدیل کرده که از هیچ‌گونه ضمانت اجرایی برای تبدیل ظرفیت بالقوه به ارزش افزوده بالفعل برخوردار نیست.

۴. **نمادگرایی راهبردی و شکاف میان متن و نقشه؛** این بعد به استفاده از مفاهیم مد روز بدون پشتوانه فنی اشاره می‌کند. مثلاً کاربرد واژگانی نظیر «گردشگری دانش‌بنیان» در اسناد، اغلب یک برجسب نمادین برای همسویی با گفتمان کلان کشور است؛ بدون آنکه در نقشه‌های عملیاتی یا زیرساخت‌های پیشنهادی، زنجیره ارزش دانشی (مراکز نوآوری، خوشه‌های فناورانه یا هوشمندسازی گردشگری) دیده شود. این شکاف میان ادعاهای متنی و بازنمایی‌های گرافیکی، نشان‌دهنده غیاب برنامه‌ریزی شواهدمحور است.

در نهایت، طبقه‌بندی اسناد نشان می‌دهد که اگرچه گرایش غالب استان‌ها به سوی رویکرد تلفیقی و متوازن میان توسعه اقتصادی و پایداری زیست‌محیطی جهت‌گیری مثبتی است، اما کارآمدی این اسناد نیازمند یک بازنگری پارادایمی است. برای ارتقای اثربخشی گردشگری در نظام آمایش سرزمین، گذار از برنامه‌ریزی قالبی و توصیف‌محور به برنامه‌ریزی مبتنی بر مزیت‌های تمایز یافته، اتصال فضایی متن به نقشه‌ها، تدوین شاخص‌های قابل ارزیابی، و همگرایی افق‌های زمانی در چارچوب سند ملی آمایش امری اجتناب‌ناپذیر قلمداد می‌شود. این وضعیت نشان می‌دهد که گذار از رویکرد توصیفی به رویکرد تحلیلی-عملیاتی، پیش‌شرط ارتقای جایگاه گردشگری در نظام برنامه‌ریزی فضایی کشور است.

۷. نتیجه‌گیری

نتایج این پژوهش در پاسخ مستقیم به پرسش اصلی و تحلیل انتقادی اسناد آمایش سرزمین در ۳۱ استان ایران نشان می‌دهد که تدوین راهبردهای گردشگری منطقه‌ای، علی‌رغم تأکیدات مکرر گفتمانی، فاقد همگرایی ساختاری با مزیت‌های نسبی و ظرفیت‌های بومی سرزمین است. صورت‌بندی فعلی اسناد حاکی از غلبه الگوی بازنمایی اسمی ظرفیت‌ها بدون ادغام راهبردی است؛ وضعیتی که در آن پتانسیل‌های غنی میراثی و گردشگری در سطح توصیفی برجسته، اما در سطوح تخصیص فضایی، وزن‌دهی اکولوژیک و سازوکارهای اجرایی دچار کلی‌گویی و ناهمگونی بنیادی می‌شوند.

پاسخ به پرسش فرعی پژوهش درباره کیفیت و عمق تبیین گردشگری در اسناد نیز نشان می‌دهد که ضعف اصلی اسناد نه در اصل توجه به گردشگری، بلکه در نحوه صورت‌بندی آن است. موضوعی که گسست بنیادین میان «شناسایی ظرفیت» و «طراحی راهبرد آمایشی عملیاتی» را در چهار محور بحرانی آشکار می‌سازد:

۱. فقدان صراحت و سنجش‌پذیری: اهداف توسعه گردشگری اغلب در قالب گزاره‌های آرمانی غیرقابل پایش تنزل یافته‌اند.

۲. گسست اکولوژیک و زیرساختی: پیوند میان توسعه گردشگری با آستانه‌های تحمل محیطی، پویایی‌های جمعیتی و تنگنای زیرساختی تبیین نشده است.

۳. ابهام در مفصل‌بندی فضایی: تخصیص جغرافیایی فعالیت‌ها و اولویت‌بندی پهنه‌های راهبردی فاقد تمایز فضایی معنادار است.

۴. شکنندگی ساختار نهادی: سازوکارهای مالی، روابط بین‌دستگاهی و سامانه‌های پایش مستمر یا برنامه‌ریزی نشده و

یا در سطحی نمادین و فاقد ضمانت اجرایی تدوین شده‌اند.

بر پایه این یافته‌ها، بازنگری در اسناد آمایش نیازمند تحقق چهار دلالت سیاستی کلیدی است:

- گذار از گزاره‌های کیفی به اهداف عملکردی؛ اسناد آمایش باید از توصیف صرف ظرفیت‌ها فاصله گرفته و شاخص‌های کلیدی عملکرد مانند سهم ارزش افزوده، ضریب اشتغال‌زایی پایدار، زنجیره سرمایه‌گذاری و ظرفیت جذب زیرساختی را برای هر منطقه صورت‌بندی کنند تا قابلیت پایش‌پذیری فراهم گردد.

- تحکیم پیوند فضایی-اکولوژیک؛ برنامه‌ریزی گردشگری مستلزم انطباق دقیق با پهنه‌بندی‌های آمایشی و تحلیل‌های چندمعیاره فضایی است. تعیین دقیق زون‌های اولویت‌دار بر مبنای توان اکولوژیک و مزیت‌های تمایز یافته بومی، مانع از بازتولید الگوهای هم‌شکل و پراکندگی منابع در سطح استان‌ها خواهد شد.

- صورت‌بندی ماتریس مسئولیت نهادی و پایش مستمر؛ رفع خلأهای اجرایی مستلزم تدوین ماتریس شفاف مسئولیت‌های بین‌دستگاهی، جدول زمانی تحقق‌پذیری و استقرار نظام پایش مکان‌محور در دبیرخانه‌های آمایش منطقه‌ای است تا فرآیند اجرای راهبردها از حالت ایستا خارج شود.

- مسئله‌محوری و منطقه‌ویژگی در برنامه‌ریزی؛ ارتقای اثربخشی گردشگری در گرو عبور از برنامه‌ریزی‌های همه‌چیزخواه و قالبی و حرکت به‌سوی برنامه‌ریزی مسئله‌محور و شواهد‌بنیان است.

در نهایت، تبدیل گردشگری از یک «پتانسیل توصیفی در متن اسناد» به یک «محرک فضایی-اقتصادی بالفعل در ساختار سرزمینی»، نه در گرو بسط و افزایش حجم گزارش‌ها، بلکه منوط به ارتقای انسجام نهادی، مکان‌مندی دقیق تحلیل‌ها و حاکمیت سنجش‌پذیری بر فرآیند آمایش سرزمین است.

Reference

- Abdollahzadeh, A., & Safarzadeh, E. (2022). Theoretical and Experimental Study of the Spatial Planning Document of Tehran. *Iranian Economic Development Analyses*, 8(2), 87-110. doi: 10.22051/ieda.2023.37559.1296
- Aghamohammadi, A., & Moradi, M. (2018). Land use planning and its role in regional development. *Geography and Human Relationships*, 1(2), 957-968. https://www.gahr.ir/article_78679.html
- Ahmadi, M., & Molaei, A. (2024). Criticism of Land-use planning documents (national and provincial) From the perspective of Article 48 of the Constitution. *Journal of economics and regional development*, 31(Spring&Summer2024), 113-142. doi: 10.22067/erd.2024.85493.1214
- Ahmadi, S. A., & Ansari, Z. (2019). Survey of border regions according to SWOT model (From Bandar Abbas to Goater). *Political Organizing of Space*, 1(3), 139-146. https://psp.modares.ac.ir/article_20911.html
- Ahmadi, T., Jafari, Y., & Rahimi, E. (2021). Analyzing of spatial inequalities in terms of territorial spatial arrangement (Case study: Bushehr province of Iran). *Journal of Sustainable*

- Urban & Regional Development Studies (JSURDS)*, 2(1), 1-16.
https://www.srds.ir/article_132470.html
- Almeida, J., Costa, C., & Da Silva, F. N. (2017). A framework for conflict analysis in spatial planning for tourism. *Tourism Management Perspectives*, 24, 94-106.
<https://doi.org/10.1016/j.tmp.2017.07.014>
 - Amirentekhabi, Sh., Akbari, M., Talashi Anbouhi, M., & Darvishi, H. (2022). Assessment of regional development potentials based on territorial planning: The case of Kermanshah Province. *Physical Development Planning*, 7(3), 65-78.
<https://doi.org/10.30473/psp.2023.58891.2468>
 - Azimiamoli, J., & Ghanbari, P. (2015). Pathology of tourism development with a spatial planning approach (Case study: the coastal city of Sorkhroud). *Geography (Regional Planning)*, 6(2), 161-183.
http://www.jgeoqeshm.ir/article_54193.html
 - Bakhtiari, I. (2023). Balanced development and territorial planning, requirements and challenges. *Journal of Exalted Governance*, 4(4), 9-43. https://hm.sndu.ac.ir/article_2880.html
 - Bahrami jaf, S., salehabadi, R., & shivrak, R. (2022). Assessing the role of national divisions in the implementation of land management programs in West Azerbaijan Province. *Regional Planning*, 12(47), 77-94. doi: 10.30495/jzpm.2022.5411
 - Chettiparamb, A., & Thomas, H. (2012). Tourism and spatial planning. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 4(3), 215-220.
<https://doi.org/10.1080/19407963.2012.726157>
 - Dede, O. M., & Ayten, A. M. (2012). The role of spatial planning for sustainable tourism development: A theoretical model for Turkey. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 60(4), 431-445.
<https://hrcak.srce.hr/94260>
 - Economic Research Department. (2020). *Regional and spatial planning studies in Iran (7): Economic analysis of the Golestan Province spatial planning document* (Report No. 17445).
 - Economic Research Department. (2020). *Economic analysis of Isfahan Province spatial planning document* (Report No. 17444).
 - Economic Research Department. (2020). *Economic analysis of Kurdistan Province spatial planning document* (Report No. 17446).
 - Ebrahimi, R. (2016). *A critical analysis and pathology of spatial planning programs in Iran*. Tehran: Olgou-ye Pishraft Publishing.
 - Estelaji, A. (2009). Comprehensive spatial planning with emphasis on systems thinking. *Geography*, 10, 71-87.
 - Farajidana, A. (1992). Spatial planning and integrated spatial development. *Economic Research*, 46, 1-24.
https://jte.ut.ac.ir/article_25833.html
 - Hajyousefi, A. (2002). Spatial planning: Concept and approaches. *Social Work*, 10-11, 35-39.
 - Henry, W. (2002). *Curriculum: Perspective, paradigm & possibility*. Leonard Hill Books.
 - Hirschman, A. O. (1958). *The strategy of economic development*. Yale University Press.
 - Infrastructure Studies Office. (2007). *A review of spatial planning studies* (Report No. 8828).
 - Inskip, E. (1991). *Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Development Approach*. New York: Van Nostrand Reinhold.
 - Khanifar, H. (2010). An introduction to the concept and applications of spatial planning in Iran. *Spatial Planning*, 2(2), 5-26. https://jtcp.ut.ac.ir/article_21766.html
 - Klepej, D., & Marot, N. (2024). Considering urban tourism in strategic spatial planning. *Annals*

- of *Tourism Research Empirical Insights*, 5(2), 100136. <https://doi.org/10.1016/j.annale.2024.100136>.
- Majlis Research Center. (2023). *National spatial planning document review and recommendations for the Seventh Development Plan* (Report No. 19190).
 - Munro, J., Kobryn, H., Palmer, D., Bayley, S., & Moore, S. A. (2019). Charting the coast: spatial planning for tourism using public participation GIS. *Current Issues in Tourism*, 22(4), 486-504. <https://doi.org/10.1080/13683500.2017.1346589>
 - National Spatial Planning Document. (2021). Tehran: Plan and Budget Organization, Documentation and Publications Center.
 - Nurkse, R. (1953). *Problems of capital formation in underdeveloped countries*. Oxford University Press.
 - Pearce, D. G. (2000). Tourism plan reviews: Methodological considerations and issues from Samoa. *Tourism Management*, 21(2), 191–203. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(99\)00048-5](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(99)00048-5)
 - Perroux, F. (1955). Note sur la notion de pôle de croissance. *Économie Appliquée*, 8(1–2), 307–320. <https://doi.org/10.3406/ecoap.1955.2522>
 - Pressman, J. L., & Wildavsky, A. (1973). *Implementation: How great expectations in Washington are dashed in Oakland*. University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520353497>
 - Purasghar, F., & Veisi, R. (2011). Spatial planning as a basis for sustainable tourism development. *Financial Economics*, 14, 184–195. <https://www.sid.ir/paper/229045/fa>
 - Saberifar, R. (2020). Creative tourism and tourist retention: Economic impacts (Case: Bashrouyeh). *Spatial Planning*, 24(4), 177–207. https://hsm.sp.modares.ac.ir/article_14681.html
 - Sajadi, A., & Afrakhteh, H. (2025). A paradigmatic model for tourism development with a spatial planning approach: Case of Chabahar County. *Smart Age Tourism Management*, 2(1), 84–102. <https://doi.org/10.22072/tmsse.2025.2046673.1019>
 - Sarrafi, M., Eta'at, J., Sariolghalam, M., & Hadi Zanour, B. (2013). Development as good governance. In *Foundations of Sustainable Development in Iran*. Tehran: Nashr-e Elm.
 - Sarvar, R., & Esmailzadeh, H. (2007). Spatial planning as a prerequisite for social justice. *Sarzamin*, 4(14), 75–88. <https://sanad.iau.ir/fa/Article/823877>
 - Shokouhi, M., & Yazdanpanah, M. (2019). Empowerment and residents' support for tourism development: Case of Kamardogh. *Spatial Planning*, 23(1), 151–168. https://hsm.sp.modares.ac.ir/article_14607.html
 - Talaei Shokri, Sh., & Shafia, S. (2023). Analytical review of the strategic tourism development document. *Tourism and Development*, 12(3), 77–98. <https://doi.org/10.22034/jtd.2022.302645.2437>
 - Tavakoli, M., Ebrahimi, A., & Hamidi Tehrani, S. (2017). Regional zoning patterns in Iran from the post-constitutional era to the present. *Spatial Planning*, 22(1), 79–143. https://hsm.sp.modares.ac.ir/article_14578.html

- Veisi, R., & Nazoktabar, H. (2014). Pathology of tourism development considering spatial planning principles. *Tourism Space*, 1(2), 81-94. <https://sid.ir/paper/214309/fa>
- Zakari, Z. (2018). Government performance in preparing spatial planning documents. In *Studies on Regional and Spatial Planning in Iran* (Vol. 4). Parliament Research Center.

پژوهش
انتشار
پژوهش